
М. ШЕПІТЬКО

старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПРН України,
кандидат юридичних наук



УДК 343.36

Кримінально-правовий підхід до розуміння поняття правосуддя

Стаття присвячена дослідженню проблеми кримінально-правового розуміння поняття правосуддя. Виявлено, що існують «широкий» та «вузький» підходи до його розуміння. Так само було здійснено порівняння визначення даного терміна із поняттям «судочинство». У результаті цього було сформульовано родовий об'єкт злочинів проти правосуддя, а також здійснено поділ злочинів проти правосуддя на види (через видовий об'єкт).

Ключові слова: правосуддя, судочинство, злочини проти правосуддя, Кримінальний кодекс України, класифікація злочинів.

Justitia regnorum fundamentum – латинський вираз, відповідно до якого правосуддя є основою держави [6, с. 62]. Із таким підходом неможливо не погодитися. Правосуддя реалізується через діяльність окремої судової гілки влади, а також правоохоронних органів, які виступають учасниками судочинства. У Конституції України правосуддю присвячено окремий розділ. Процесуальні кодекси та окремі закони України також демонструють важливість діяльності органів щодо здійснення правосуддя в Україні. Так само і Кримінальний кодекс України виокремлює

розділ «Злочини проти правосуддя». Разом із цим наявні різні підходи до розуміння поняття правосуддя. Особливо це стосується випадків порівняння підходів до розуміння поняття правосуддя у кримінальному праві та в інших галузях права.

За Глумачним словником В. І. Даля «правосуддя» – це правий суд, справедливий вирок, рішення за законом, за совістю, правда [3, с. 377–380]. С. І. Ожегов визначав це поняття як діяльність правових, судових органів [4, с. 499]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови наво-

диться кілька значень поняття «правосуддя»: 1) суд, судова діяльність держави, юстиція // установи, які здійснюють судову діяльність держави; 2) розгляд судових справ, судочинство; 3) справедливий суд [2, с. 917]. В Юридичній енциклопедії В. Т. Маляренко дає дещо звужене розуміння правосуддя – «правозастосовна діяльність суду з розгляду й вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних і адміністративних справ з метою охорони прав та свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави» [13, с. 50–51]. У такому саме значенні розглядається це поняття у Словнику термінів з теорії держави і права – це діяльність державних органів – судів з розгляду та вирішення в судових засіданнях у встановленому законом порядку цивільних та кримінальних справ [5, с. 121]. З урахуванням аналізу вказаних джерел, поняття «правосуддя» може розглядатися з точки зору декількох розумінь. Така сама тенденція існує й у законодавстві України.

У статті 124 Конституції України зазначається, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Водночас у розд. XVIII Особливої частини КК «Злочини проти правосуддя» бачимо норми, які припускають кримінально-правову охорону не тільки діяльності суду. Серед них можна назвати: «Завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою» (ст. 371 КК), «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину» (ст. 383 КК), «Розголошення даних досудового слідства або дізнання» (ст. 387 КК), «Злісна

непокора вимогам адміністрації виправної установи» (ст. 391 КК) тощо. Отже, за нормами розд. XVIII Особливої частини КК охороняється діяльність не тільки судових органів, а й органів, які сприяють здійсненню правосуддя, – досудових органів, органів дізнання та органів, що забезпечують виконання судових рішень. В. І. Борисов зазначає, що цими відносинами охоплюється не лише «здійснювана суворо відповідно до закону діяльність судової влади, а й органів, що сприяють процесуальній діяльності з виконання судом функцій правосуддя (органів прокуратури, досудового слідства і дізнання), а також органів, що виконують винесені судами вироки, ухвали, постанови та інші судові рішення» [1, с. 117]. Таким чином, в українському законодавстві можна помітити двозначність поняття правосуддя, яке одночасно засноване на «вузькому» і «широкому» його розумінні. З цього приводу М. І. Бажанов, аналізуючи норми гл. VIII «Злочини проти правосуддя» КК України 1960 р., зазначав, що законодавець, формулюючи назву глави, зовсім не прагнув до того, щоб відобразити в назві глави включені до неї злочини, – законодавець лише прагнув показати, що ним об'єднані під цією назвою всі злочини, які посягають на діяльність суду під час здійснення правосуддя, усіх органів, що сприяють шляхом судочинства здійсненню судом його функцій, а також органів, які забезпечують виконання рішення, вироки та призначені покарання [10, с. 308–309]. На наш погляд, важливо дійти висновку щодо однозначного тлумачення змісту цього терміна, що повинно привести до упорядкування та систематизування

понятійного апарату з цієї проблеми. Вирішення вказаного завдання дозволить окреслити зміст родового об'єкта злочинів проти правосуддя.

Слід зазначити, що Україна є далеко не єдиною державою, яка використовує термін «правосуддя» в назві розділу КК, що об'єднує відповідні злочини. Серед таких Австрія, Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Швейцарія та ін.

Деякі країни оминають у назві розділів КК термін «правосуддя». Так, КК Іспанії має розділ із назвою «Злочини проти судової влади» (кн. 2, розд. XX, який охоплює 8 глав: «Про службові злочини», «Про невиконання обов'язку перешкоджати вчиненню злочинів і обов'язку кримінального переслідування», «Про приховування», «Про незаконне здійснення власного права», «Про неправдиве обвинувачення, неправдивий донос та про симуляцію злочинів», «Про неправдиве свідчення», «Про обструкцію правосуддю та порушення професійного обов'язку», «Про порушення вироку») [8, с. 139–147]. Схожим шляхом пішов законодавець Італії (розд. III КК Італії «Злочини проти судової влади», який складається з трьох глав: «Злочини проти судової діяльності», «Злочини проти авторитету судових рішень», «Самовільний захист приватних прав») [12, с. 872].

У кримінальних законах Федеративної Республіки Німеччина, Швеції, Голландії, Бельгії та інших держав [11, с. 114–131, 136–138, 237–245; 9, с. 115–124, 142–150; 7, с. 314–334; 12, с. 862–873] не виникає проблем щодо тлумачення терміна «правосуддя», тому що ці кодекси взагалі не містять окремого

розділу із назвою «Злочини проти правосуддя». Так, у Кримінальному уложенні ФРН дані норми розпорошені по багатьох розділах Уложення (розд. VI «Вчинення опору державній владі», розд. VII «Злочинні діяння проти громадського порядку», розд. IX «Давання неправдивих показань без складання присяги та лжеприсяга», розд. XXX «Посадові злочини» [11, с. 114–131, 136–138, 237–245] тощо). Схожим чином йде диференціація і в інших кодексах, зазначених вище. Слід наголосити на тому, що в цих кодексах [9, с. 115–124; 7, с. 332–334;] виокремлюються в розділ (главу) злочини, пов'язані з наданням неправдивої присяги та неправдивих показань, що підкреслює важливість цього об'єкта злочину в системі суспільних відносин цих держав.

Таким чином, аналізуючи наведені визначення, у тому числі законодавчі, а також досвід багатьох держав щодо використання терміна «правосуддя», можна дійти висновку щодо необхідності його застосування для закріплення родового об'єкта в назві розділу «Злочини проти правосуддя». Відповідно до такого використання цього терміна слід розглядати і зміст «правосуддя» як поняття, що застосовується в кримінальному праві.

Поняття «правосуддя», на нашу думку, в чинному законодавстві про кримінальну відповідальність необхідно розуміти у його «широкому» тлумаченні. Зазначене поняття має охоплювати не лише діяльність суду з розгляду та вирішення справ, а й діяльність органів досудового слідства, дізнання, а також органів виконання судових рішень. З точки зору кримінального права така

охорона суспільних відносин у сфері правосуддя зумовлена їх важливістю, а також загальними, специфічними завданнями, які стоять перед цими органами. Зазначені завдання визначаються через Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI, а також процесуальне законодавство України.

Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, а згідно із ч. 1 ст. 5 цього Закону «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами». Крім того, за ст. 2 («Завдання суду») цього ж Закону суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Таким чином, кримінально-правовий захист правосуддя має здійснюватись щодо всіх наявних форм судочинства.

За статтею 2 КПК 1961 р. завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний. Чинний КПК України (2012) відмовився від використання терміна «судочинство» при формулюванні про-

цесуальних завдань. Натомість наявний термін «провадження», що не відповідає кримінально-процесуальному змісту понять та описаних процедур. Мотивація законодавця щодо термінологічної зміни понять не повною мірою зрозуміла на теоретичному та правозастосовному рівні. У статті 3 КПК України вказується, що кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Ця норма суперечить положенню, викладеному у ст. 30 КПК України, – правосуддя здійснюється судом. Така протилежність виявляється через те, що законодавець використовує одночасно «вузьке» та «широке» тлумачення терміна «правосуддя», тобто наявна певна фікція. Стаття 2 КПК України визначає завдання кримінального провадження (які підтверджують наявність «широкого» тлумачення правосуддя і наявність фікції) – це захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Виходячи з цих положень, можна зробити висно-

вок, що представники судових та правоохоронних органів об'єднані у своїй діяльності єдиною метою, яка зумовлюється завданнями правосуддя.

Регламентація діяльності інших форм правосуддя – конституційного, цивільного, господарського, а також адміністративного має певну специфіку. Така відмінність у регламентації впливає із сутності відповідних процесуальних стадій та органів, які фактично здійснюють правосуддя.

Так, ст. 1 ЦПК визначає завдання цивільного судочинства – це справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Слід також звернути увагу на ст. 4 ЦПК України, де суд прямо називається суб'єктом правосуддя – здійснюючи правосуддя, суд захищає права та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України. Зробивши аналіз даних статей ЦПК, можна дійти висновку, що «правосуддя» та «судочинство» розглядаються як поняття тотожні, а правосуддя здійснює лише суд, що й співвідноситься зі ст. 124 Конституції України.

Аналогічного висновку щодо тотожного співвідношення понять «правосуддя» та «судочинство», а також здійснення правосуддя лише судом можна зробити й при аналізі КАС. Статтею 3 КАС визначається, що адміністративне судочинство – це діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, вста-

новленому цим Кодексом. Відповідно до ч. 1 ст. 4 КАС правосуддя в адміністративних справах здійснюється адміністративними судами.

ГПК, на жаль, не містить окремих положень щодо визначення господарського судочинства, а також завдань, які стоять перед господарським судочинством. Однак у ст. 1 ГПК зазначається, що підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності (далі – підприємства та організації), мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. З такого визначення, на нашу думку, можна дійти висновку, що господарське судочинство здійснюється також лише судами.

Щодо всіх розглянутих процесуальних норм логічним буде висновок, що в даному випадку поняття «правосуддя» та «судочинство» збігаються. За процесуальним законодавством України правосуддя здійснює лише суд, що відповідає Конституції України. Проте в чинному КПК під час окреслення завдань кримінального судочинства позначено діяльність не лише суду, а й діяльність прокурора, слідчого та органу дізнання. Отже, за КПК їх діяльність пов'язана специфічною метою та розглядається разом. З цього, на нашу дум-

ку, і впливає їх єдність під час встановлення істини по справі з одного боку, а з другого – визначення обстановки, місця, часу тощо у статтях Особливої частини КК «Злочини проти правосуддя» та відповідно родового об'єкта вказаних злочинів.

Слід окремо зазначити, що в КПК під час окреслення завдань судочинства не визначається діяльність органів по виконанню судових рішень. У статті 3 КПК серед завдань зазначено лише, що «кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний». Отже, норми розділу «Злочини проти правосуддя», які стосуються виконання рішення суду, належать до вказаного розділу лише побічно, хоча зв'язок даних суспільних відносин із відносинами по здійсненню судочинства є очевидним.

Відповідно до ст. 1 КВК завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентація порядку й умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними. Однак не тільки КВК спрямований на виконання судових рішень

в Україні – Закон України «Про виконавче провадження» від 4 листопада 2010 р. № 2677-VI також спрямовано на здійснення відповідних завдань. Так, у ст. 1 Закону визначається, що виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) – це сукупність дій органів і посадових осіб, зазначених у цьому Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначені цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню. Проаналізувавши нормативно-правові акти з виконання судових рішень, можна зробити висновок про невід'ємність норм КВК, а також Закону України «Про виконавче провадження» від здійснення правосуддя в «широкому» розумінні, тому що саме діяльність відповідних органів забезпечує результат роботи усієї системи органів правосуддя по досягненню об'єктивної істини та забезпечення справедливості.

Поняття «правосуддя» у широкому розумінні дозволяє його використовувати законодавцю як системоутворюючу ознаку об'єкта, на який здійснюється посягання. Аналіз злочинів, що містяться в розд. XVIII КК України «Злочини проти правосуддя», дозволяє сформулювати родовий об'єкт – *суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя*. Відповідно до видових

об'єктів злочинів проти правосуддя, їх можна класифікувати на: 1) суспільні відносини, що забезпечують формування доказів або іншої інформації, що має оціночний характер, під час здійснення правосуддя (статті 371, 372, 373, 383, 384, 385, 386, 387, 396 КК); 2) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань суду під час здійснення правосуддя (статті 375, 376, 376¹, 377, 378,

379, 380, 381 КК); 3) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань, які стоять перед захисником (представником) особи під час здійснення правосуддя (статті 374, 397, 398, 399, 400 КК); 4) суспільні відносини, що забезпечують виконання судового рішення під час здійснення правосуддя (статті 382, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395 КК).

Список використаних джерел

1. Борисов В. І. Проблеми затримання та взяття під варту на досудовому провадженні по кримінальній справі / В. І. Борисов, Н. В. Глинська, В. С. Зеленецький, О. Г. Шило. – Х. : Схід.-регіон. центр гуманіт.-осв. ініціатив, 2005. – 352 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
3. Даль В. І. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. Т. 3 / В. И. Даль. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1956. – 555 с.
4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 16-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1984. – 797 с.
5. Словарь терминов по теории государства и права : учеб. пособие / рук. авт. кол. Н. И. Панов. – Харьков : Основа, 1997. – 190 с.
6. Шепитько М. В. Уголовная юстиция в латинских изречениях и терминах / М. В. Шепитько. – Харьков : Апостиль, 2013. – 131 с.
7. Уголовный кодекс Голландии / под ред. Б. В. Волженкина. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 510 с.
8. Уголовный кодекс Испании / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетникова. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.
9. Уголовный кодекс Швеции / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, С. С. Беляева. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 320 с.
10. Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть Особенная. – Киев : Наук. думка, 1985. – 455 с.
11. Уголовное уложение (уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия : текст и науч.-практ. коммент. – М. : Проспект, 2010. – 280 с.
12. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К., 2006. – 1048 с.
13. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – 736 с.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015.

Шепитько М. Уголовно-правовий підхід к пониманию понятия правосудия

Статья посвящена исследованию проблемы уголовно-правового понимания понятия правосудия. Выявлено, что существуют «широкий» и «узкий» подходы к его пониманию. Также осуществлен сравнительный анализ определения данного термина с понятием «судопроизводство». В результате этого был сформулирован родовый объект преступлений

проти правосуддя, а також здійснена диференціація преступлень проти правосуддя на види (посредством видового об'єкта).

Ключевые слова: правосудие, судопроизводство, преступления против правосудия, Уголовный кодекс Украины, классификация преступлений.

Shepytko M. Criminal Law Approach to Justice Conception

The article is devoted to the problem of justice conception in criminal law field of vision. Author demonstrated that legislator and scientists use different approaches to justice conception – «broad» and «narrow». In its 124 art. Ukrainian Constitution establishes that justice in Ukraine is realized exclusively by courts. But in the XVIII chapter of the special part of Ukrainian Criminal Code «Crimes against justice», author also can see norms that provide legal protection not only for courts' activity. Some other norms among them can be named: «Deliberately illegal detention, bringing, arrest or holding in custody» (art. 371 by Criminal Code of Ukraine), «Deliberately false notice about perpetration of a crime» (art. 383 by Criminal Code of Ukraine), «Disclosure of information on pretrial investigation or inquiry» (art. 387 by Criminal Code of Ukraine), «Malicious insubordination to correctional facility administrations' orders» (art. 391 by Criminal Code of Ukraine) etc. So, according to the norms of the XVIII chapter of the special part of Ukrainian Criminal Code, there exists protection not only for court bodies' activity but also for bodies that help to provide justice such as pretrial and inquiry bodies and bodies that insure trial decision execution. Except Ukrainian Criminal Code, the term «justice» as a part of the chapters' titles is used in other countries – Austria, Bulgaria, Latvia, Lithuania, Moldova, Poland, Switzerland, etc.

Justice conception using in Criminal Codes in other Countries are different. In the criminal laws of the Federal Republic of Germany, Sweden, Holland, Belgium and other countries there are no problems of interpretation of the term «justice» because these codes do not contain a separate part entitled «Crimes against justice».

Author also analyzed legislation in the sphere of justice realization: Criminal Procedure Code, Civil Procedure Code, Administrative Justice Code and some other Law of Ukraine. Because of this, the notion of «justice» in the current legislation should be considered in terms of «broad» understanding of the term. Thus, this concept should include not only the activities of the Court in considering and solving cases, but also the activities of the preliminary investigation, inquiry, and the bodies performing verdicts, legal resolution and rulings. Attention should also be paid to the fact that during the course of the proceedings of judgment it involves professional advocates, representatives of the parties to the case, experts, specialists, translators and others who promote the search for the truth in the case.

As a result of justice conception analysis, author could formulate group object of crimes against justice – public relations in the sphere of guaranteeing of justice realization. Also it was given crimes against justice in different groups (in accordance to specific objects).

Keywords: justice, crimes against justice, Criminal Code of Ukraine, crimes classification.